

Antalya Tarihi Kent Merkezi Gelişim Süreci

Özge YAĞCI

I. Kent Merkezleri, Geleneksel Merkez Özellikleri

Tarihi Kent merkezleri farklı kentsel kullanım alanlarının bir arada ve birbiriyle yoğun bir şekilde ilişki içerisinde bulunduğu alanlardır. Ticaretin yoğun olarak yaşandığı tarihi kent merkezleri her gün birbirinden farklı ekonomik, politik, sosyal ve kültürel ilişkilerin geleneksel bir şekilde sürdürdüğü kentsel alanlar olmuşlardır. Ayrıca tarihi kent merkezleri içerlerinde belli bir kültür birikimini barındıran, tıpkı bir insan gibi bir geçmişi, geçmişi üzerinde barındıran izleri ve bu izlerin oluşturduğu bir karakteri olan mekânlardır (ŞEHİR PLANCILARI ODASI, 2005, s.18). Geleneksel kent merkezleri üzerindeki kültürel sosyal ve ekonomik katmanların doğru bir şekilde algılanması kent kimliğinin de doğru bir şekilde algılanmasını ve buna uygun projelerin hayata geçirilmesini kolaylaştıracaktır.

II. Antalya Tarihi Kent Merkezi Gelişim Süreci

II. A. Helenistik Dönem

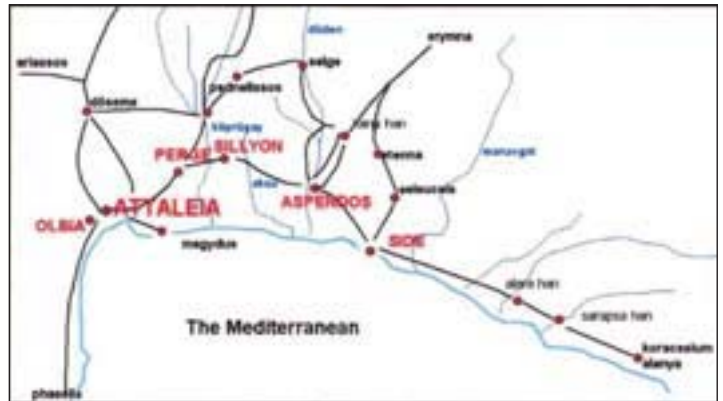
Antalya ilk çağlardan itibaren etnik açıdan tek bir topluluğa ait olmamıştır. “Çeşitli Irklar Ülkesi” anlamına gelen ve batıda Phaselis’ten başlayıp doğu’da Side’ye kadar uzanan Pamphylia Bölgesi: Batıda Likya uygarlığı, kuzeyde Pisidia ve korsanlar ülkesi anlamına gelen Kilikya ile çevrelenmektedir (Çimrin, 2007,s.33).

Antalya Kenti Bergama Kralı II. Attalos tarafından İÖ. 159–138 yıllarında kurulmadan önce

Şehir Plancısı,
TMMOB Şehir Plancıları
Odası Antalya Şubesi
Yönetim Kurulu Yedek Üyesi

Şekil 1: Pamphylia ve çevresi, kaynak: <http://images.google.com.tr>

Şekil 2: Pamphylia şehirleri, kaynak: SÜER, 2006,s.10

Şekil 3: Attaleia kenti kurulmadan önce kuzey ve güney kent, kaynak: SÖNMEZ, 2008,s.47

Şekil 4: Calameus'un Antalya tasviri , 1570 kaynak:SÜER, 2006, s.57

Korykos adında bir balıkçı köyü olarak var olduğu tahmin edilmektedir. Sönmez'e (2008) göre Attaleia kenti Pamphylia körfezinin kuzeyindeki kentlerin; güney kent (Korykos) ve Kuzey kent (Olbia)'nın birleştirilmesi ile oluşmuştur. Kuzeydeki koy ticaret limanı, güneydeki koy ise tersane ve askeri liman olarak kullanılmaktadır. Hellenistik döneme ait kent planı tam olarak belirlenebilmiş değildir. Tanyeli'ne göre kent limanı çevreleyerek limanın doğusunda kurulmuşken, Yılmaz'a göre kent sur duvarları ile bu dönemde çevrelenmiş ve genellikle limanın kuzey tarafında kurulmuştur.

Hellenistik döneme ait Kent planını arkeolojik kazı yapmadan tahmin edebilmek kolay değildir, yalnızca kentin topografya yapısına bakarak bu döneme ait bir takım tahminler yapılabilir. Kentin topoğrafik yapısı İyon şehirlerinde görülen ızgara plan sisteminin burada uygulanmasını güçleştirmektedir. Izgara plan yalnızca kentin doğu kısmında uygulanabilmiştir. Helen kentlerinde kentin savunma ve hem iç hem de dış ayaklanmalara karşı korunma yeri akropoldür. Bu amaçla akropol topoğrafik açıdan kentin en yüksek yerine konumlandırılır ve çevresi kentin en yüksek sur duvarları ile çevrilidir. Antik Attaleia kentinin topoğrafik yapısına ve sur duvarlarına bakarak akropolün kentin kuzeyinde konumlandırıldığı tahmin edilmektedir. Helen kentlerinin merkezi yani kalbi agoradır. Agora toplumsal yaşamın yanı sıra ticari ve siyasi yaşamın gündelik bir alandır. Çimrin'e göre Antik Attaleia kentinin agorası Hesapçı ve Sakarya Sokaklarının kesişim yerindedir. Roma döneminde, forum olarak kullanılan alana bitişik bazilika, resmi binalar, hapishane ve tapınaklar

Şekil 5: Hellenkemper haritası kaynak alınarak hazırlanan şema: Hellenistik ve Roma dönemi kent elemanları ve kent yapısı; kaynak: SÜER,2006,s. 64

gibi binalar vardır. Roma döneminde bazilika olarak kullanılan kesik minarenin yanındaki açık alanın bu dönemde forum, Helenistik dönemde ise agora olarak kullanıldığı varsayılmaktadır. Helenistik dönemde liman ve agorayı birbirine bağlayan yolların Kırkmerdiven, İskele sokak ve Mermerli Parkının kuzeyinden geçen merdivenlerin olduğu düşünülmektedir.

II. B. Roma Dönemi

Bir liman şehri olarak Attaleia Bergama Kırallı III. Attalos'un vasiyeti üzerine Roma hâkimiyetine geçmiştir (M.Ö. 79). Kentin Roma dönemindeki gelişmesi M.S. 2. yüzyıla kadar devam etmiştir. Kent bu dönemde bir donanma üssü olduğu kadar Çubuk ve Yenice boğazı üzerinden geçen ticaret yollarını denize bağlayan bir liman kentidir.

Kentin ilk kuruluşunda iç surla çevrili olduğu, Roma hâkimiyetine girdikten sonra, Romanın izlediği siyaset gereği kente yeni göçmenlerin yerleştirilmesiyle ilk sur dışına taşan ailelerin savunma alanı içine alınması zorunluluğu karşısında dış surun yapıldığı orijinal bölümlerindeki duvar örgü tekniğinden anlaşılmaktadır. Doğu suru, bugünkü İmaret Camii karşısındaki çay bahçesi içinde kalan kuleden başlayarak Atatürk Caddesi boyunca devam edip Karaalioğlu Parkı doğusundan Hıdırlık Kulesine bağlanmaktadır. Saat Kulesinin doğusundan gelen surun devamı kuzeybatı yönünde yine kulelerle desteklenerek Ordu Evi karşısındaki Mehmetçik parkından limana birleşerek kenti çevirmektedir. Kentin kuzeybatısı ve kuzeyindeki surların hemen dışı yön, görüntü ve rüzgâr alma yönünden en uygun yerleşim alanlarından birisidir. Bu nedenle kentin yönetici ve seçkinlerinin bu alanda yerleştikleri düşünülebilir. Daha sonraları bu yerleşim bölgesini koruma amacıyla kuzeybatı ve kuzeyde ikinci bir sur ve bir kapı yaptırılmıştır. Roma İmparatoru Tiberius döneminde M.S. 14–37 yıllarında yapılan bu kapı onun adıyla anılmıştır (Sönmez, 2008 s: 34). Tiberius kapısı Olbia, Phaselis, Termessos, Sagalassus, Kretopolis kentlerine giden yol üzerinde bulunmaktadır. M.S. 130 yılında İmparator Hadrian anısına yapılan üçlü kent kapısı (Üç Kapılar) bu dönemden günümüze kadar ulaşabilmiş önemli bir kent kapısıdır. Bu kapı Pamphylia'nın Perge, Aspendos, Sillyon ve Side şehirlerine açılan kapsıdır ayrıca Perge kapısı ya da çiçekli kapı olarak da adlandırılmaktadır.

Şekil 6: Üç Kapılar

kaynak: www.picasaweb.google.com/amatorressam/Resim_yapiyorum_com

Şekil 7: Hıdırlık Kulesi,

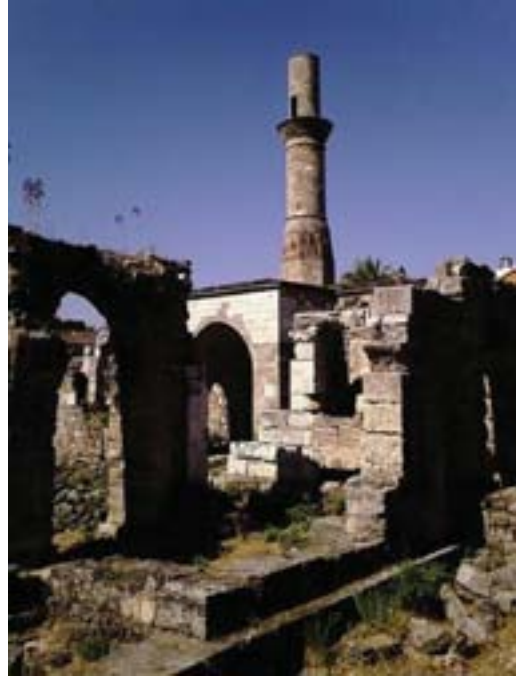
kaynak: http://www.serfed.com/content_files/dergi/15/15.pdf

Roma döneminde yapılmış önemli bir anıtsal yapı da Hıdırlık Kulesidir. Hıdırlık Kulesi'nin bu dönemde kullanım amacının ne olduğu konusunda iki farklı görüş vardır. Pani Beri'ye göre yapı ölen önemli bir kişi anısına yapılmış bir anıt mezardır. Diğer araştırmacılara göre ise bu yapı bir deniz feneridir ve içinde savaş malzemelerini barındırmaktadır (Süer, 2006, s.35).

Antik Dönemde kentler bir Tanrı'ya sunulmuşlardı; kent tanrının koruması altında idi. Tanrıya sunulan kentler içlerinde farklı tapınakları ve kutsal alanları barındırıyordu (Sönmez, 2008, s:19). Antik Attaleia da üç farklı tapınağın var olduğu tahmin edilmektedir. Kunar (1997) Kesik Minarenin olduğu ve tam olarak şehir merkezinde yer alan bir tapınağın varlığından bahsetmektedir. Çimrin'e (2002) göre ise daire formlu bir tapınak agoranın hemen yanında Hesapçı ve Sakarya sokaklarının kesiştiği yerde bulunmaktadır. Lancoronski'ye (2005) göre Dumlupınar Okulu'nun girişindeki sütunlar bir tapınağın burada yer aldığı bir göstergesidir (Süer, 2006 s: 46).

II. C. Bizans Dönemi

Roma imparatorluğu M.S. 394'te ikiye ayrılınca Antalya ve çevresi Bizans İmparatorluğu sınırları içinde kalmıştır. M.S. 4. yüzyılda Antalya'daki Hıristiyan Cemaati büyümüş ve kent bir Hıristiyan kentine dönüşmüştür. Bizans döneminde kent yapısını belirleyen en önemli faktörlerden birisi dindir. Ancak bu dönemde yapılmış olan birçok kilisenin yıkılması sonucu Bizans dönemindeki dini yapılanmanın izleri Antalya kentinde çok hissedilmemektedir. Bu dönemde eski roma tapınakları tahrip edilmiştir. Çimrin'e göre agoranın ortasında yer alan yuvarlak planlı bir tapınağın yerine 6. yüzyılda Aya İrini Kilisesi (Kesik Minare) inşa edilmiştir. Bu anısal kilise haç planlı üç nefli bir bazilikadır.

Şekil 8: Aya İrini Kilisesi (Kesik Minare)

Kaynak: <http://farm1.static.flickr.com> e.t

(edinildiği tarih): Kasım 2008

Bizans döneminde inşa edilen diğer bir kilise ise Aya İonnis Tu Teoloğu Kilisesidir. Altı kubbeli bu kilisenin yerine Selçuklular tarafından Yivli Minare ve Camisi yapılmıştır.

Bu dönemde kentin Akdeniz'deki Mısır, Filistin, Suriye ve Libya ile olan ticaret ilişkilerinin gelişmesi, doğudan gelen lüks malların (baharat, tekstil, halı, kıymetli taşlar ve cam – metal işleri) Venedikli, Cenovalı İtalyan hatta İspanyol tüccarlara ulaşımında uluslararası bir aktarma merkezine dönüşmesi ve Bizans İmparatorluğundaki ekonomik istikrarın sağlanması nedenleriyle ekonomik bir refah düzeyine ulaşabilmiştir (Çimrin, 2007, s:35-37). Pamphylia bölgesinin önemli kentleri Bizans Döneminde giderek önemini kaybederken Attaleia kenti değerini koruyabilmiştir. Bu durumu muhafaza etmek ve Arapların saldırılarına karşı kenti korumak amaçlarıyla kent surları defalarca onarım görmüş, Roma surların etrafına bu sur duvarlarından daha alçak ikinci bir sur duvarı, "gömlek suru", inşa edilmiştir. Ayrıca surlar önüne açılan hendekler kenti Bizans İmparatorluğu'nun Akdeniz'deki rakiplerine karşı korunmasını güçlendirmektedir.

Bu dönemde roma dönemi kent kapıları kapatılmıştır. Yalnızca Evliya Çelebini "Varoş Kapısı"

Şekil 9: Hellenkemper haritası kaynak alınarak hazırlanan şema: Bizans dönemi kent elemanları ve kent yapısı; kaynak: SÜER, 2006,s.67

olarak adlandırdığı yeni bir kapı “Kale Kapısı” kentin diğer kentlerle olan bağlantısını sağlamaktadır. “Varoş Kapısı”nın hemen yanında yer alan 5 köşeli bir kule bugünkü “Saat Kulesi” muhtemelen 9.y.y.’da inşa edilmiş Orta Bizans Döneminin en önemli yapılarından birisidir.

11. y.y.’da Venedikliler tarafından “kale kapısı” ve liman arasındaki bağlantıyı ve ticaret akımını güçlendirmek amaçlı bugün “Kırk Merdiven” olarak anılan merdivenler yapılmıştır.

Roma dönemi kentleri üzerine kurulan Bizans kentlerinde ızgara plan tahrip edilmiş ve yeni yerleşim alanları organik kent dokusu olarak gelişmiştir (Tanyeli , 1996). Bizans kentleri yapısal özelliklerine göre çok parçalı kent modeli ve kale kent modeli olarak iki kategoride değerlendirilmektedir (Ter, Özkan, 2002, s.60). Antalya kenti kale-kent modeline örnek oluşturmaktadır. Çünkü parçalı bir yerleşme modelinden ziyade kent surların içinde gelişmiş, yönetsel ve askeri faaliyetler daha çok kuzeyde iç kalede toplanmış ve ticaret de daha örgütsel olarak tek bir alanda toplanmıştır. Roma Dönemine göre kent küçülmüş ve yapılaşma daha çok kentin akropolisinde yani kuzey kentte toplanmış, Roma Dönemi yapı adaları ise kentin güney doğusunda kentin dış mahallesi olarak anılan alanda yer seçmişlerdir.

II. D. Selçuklu Dönemi

Antalya'nın liman kenti kimliği Selçukluların Akdeniz’de ele geçirdiği ilk liman kenti olması nedeniyle Anadolu Selçuklu yönetiminde de devam etmiştir (12 ve 13.yüzyıllar). Selçuklular Anadolu’da ele geçirdiği diğer kentlerde olduğu gibi Antalya’da da yeni bir şehir kurmak yerine mevcut şehir yapısında Selçuklu etkisini hissettirecek kültürel ve dini değişiklikler yapmışlardır (Süer, 2006, s:44). Örneğin Bizans döneminde yapılmış ve Hıristiyan Kilisesi olarak kullanılmış olan Yivli Minare Kilisesi bu dönemde Cami ‘ye dönüştürülmüştür. Selçuklu dönemi kentlerinde görülen önemli bir yapı grubu olan külliye; Yivli Minare Cami, Alâeddin Cami, İmaret Medresesi, Mevlevihane, Hamam ve Zincirkıran Türbesi’ni içermektedir. Bu dönemde yapılmış olan diğer önemli yapılar Ahi Kızı Türbesi, Camisi ve Ahi Yusuf Camisi ve Karatay Medresesidir.

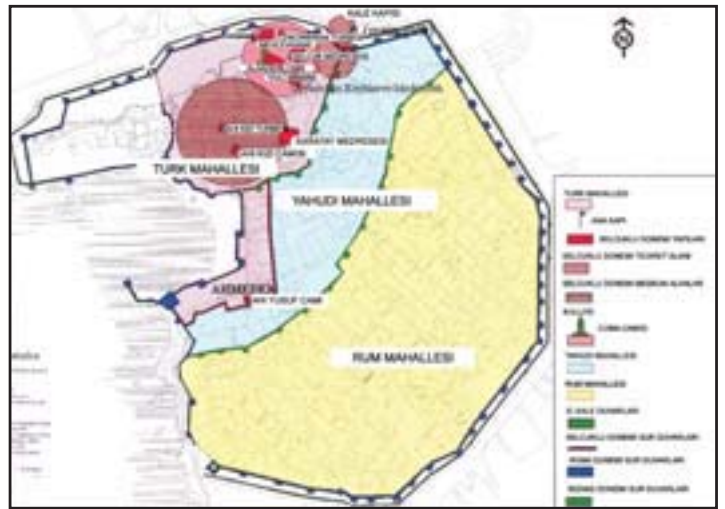
Şehir bu dönemde özellikle İstanbul ve Mısır arasındaki en kısa yol üzerinde olması nedeniyle

Şekil 10: Yivli Minare Cami, Mevlevihane ve İmaret Medresesi (1955), Kaynak: AKMED arşivi

uluslararası ticarete önemli bir yere sahiptir. Deniz ve karayolu ile yapılan ticaretin desteklenmesi amacıyla Selçuklular bu dönemde birçok han, pazaryeri ve dükkân inşa etmişlerdir. Evliya Çelebiye göre yapılış tarihler tam olarak bilinmemekle birlikte bunlar: Bezir, Kapan, Dorvalı, Pirinç, Murat Paşa, Çavuş, Urum Ali, Serçe ve Dizdar Cafer Ağa hanlarıdır.

Şehir bu dönemde kozmopolit bir yapıya sahiptir. Müslümanlar ile Hıristiyanların bir arada yaşaması başarısızlıkla sonuçlanınca kent halkını birbirinden ayıran sur duvarları çekilmiştir. Müslümanlar daha önceleri Bizans döneminde “iç kale” olarak tanımlanmış olan ve kentin kuzey ve batıda limanın çevresinde yerleşmişlerken, Yahu-

Şekil 11: Hellenkemper haritası kaynak alınarak hazırlanan şema:Selçuklu dönemi kent elemanları ve kent yapısı; kaynak: SÜER, 2006, s.70

diler ve batılı tüccarlar 1. ve 2. iç kale arasında kalan alanda, Rumlar ise 2. iç kalenin ve şehrin güneydoğusunda “Mina-Liman” denilen alanda yerleşmişlerdir.

II. E. Osmanlı Dönemi

Antalya kenti Selçuklu döneminde olduğu gibi Osmanlı döneminde de liman kenti kimliğini korumuştur. Bu dönemde Anadolu mallarının çıkışı, Suriye, Mısır, Hindistan mallarının ise Anadolu’ya giriş yaptığı liman şehirlerinden biri olmuştur. XV. yüzyılda Anadolu mallarının antrepoşu olan Antalya, Mısır ve Rodos’un fethi ile İstanbul ve İskenderiye arasında doğrudan ve güvenli bir deniz yolu bağlantısının oluşması sonucunda XVI. yüzyıldan itibaren eski önemini yitirmeye başlamıştır. XVIII. yüzyılda ise

İzmir’in giderek öneminin artması sonucu Antalya trafiğindeki yoğunluk azalmıştır (Armağan, 2003, s.115).

Topoğrafik veriler doğrultusunda organik gelişim gösteren Osmanlı kentlerinin çevresi ile iyi entegre olmuş, doğa ile bütünleşik, anıtsal yapıları ve külliyeleri ile belli bir kentsel görüntüye, kentsel imaja sahip oldukları görülmektedir (Erdoğan, 2006, s.4). Dönemsel olarak kendilerinden önceki uygarlıkların kullandığı yerleşmeleri kullanan Osmanlılar mevcut dokuya zarar vermemiş, arazi yapısı, kültür varlıkları, doğal değerleri korumuşlardır. Bu dönemde surlar bir kent elemanı olarak önemini yitirmiş ve kent sur kapılarından dışarı doğru yayılmaya başlamıştır. Antalya Kenti XV. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu idaresine geçmiş ve kent ilk defa sur duvarlarının dışına taşmış özellikle kuzeydeki kapının çevresinde gelişmeye başlamıştır. XVII. yüzyılda Antalya Kentine gelen Evliya Çelebiye göre kentte dört büyük kapı

vardır. Bunlardan birincisi kuzeydeki kapı yani Kale Kapısı (Varoş Kapısı) olup diğer üç kapı ise limanın çevresinde yer almaktadır. Bu kapılar: Büyük Liman Kapısı, Ova Kapı ve Gümrük Kapı’dır. Evliya Çelebi bu kapılardan başka mahalle içlerinde 22 ayrı kapı olduğunu belirtmişse de bu rakam abartılmış bir sayıdır (Süer, 2006, s.50). Osmanlı gezgini Evliya Çelebi’nin anlattıklarına göre Kale içinde 4 mahalle ve gayet sık 1000 ev vardır. Sokakları kaldırımdır. Varoşu 20 Müslüman, 4 Rum mahallesidir. Şehirde 8 hamam olup, çoğu Kaleiçi’ndedir. Bedesteni dış varoştadır. Limanı 200 gemi alır (<http://www.kaleicimuzesi.com/tr/kaleici2.htm>). 1885 yılında Antalya’ya gelen Avusturyalı Araştırmacı Karl Lanckoronski’nin anlattıklarına göre ise: Antalya’da o tarihte yaşayan 25-26.000 nüfus ve aşağı yukarı 4500 ev vardır. Nüfusun yaklaşık 7300’ü gayrimüslim, geriye kalanların büyük bölümü Türk olmak üzere Müslümanlardan oluşmaktadır. Bu yıllarda 10 cami, 9 kilise, 144 dükkan, 13 kahvehane ve 13 hamam Antalya kenti’nde yer almaktadır (<http://www.kaleicimuzesi.com/tr/kaleici5.htm>). Evliya Çelebi’den farklı olarak özellikle kentin sur duvarları dışında yayılım göstermesi ile birlikte Karl Lanckoronski’nin 1885 yılında çizdiği plana göre kentte 7 büyük kapı vardır. Fikri Erten’ne göre ise

Şekil 12: Kalekapısı, 1882

kaynak: <http://www.kaleicimuzesi.com/tr/kaleici6.htm>.t.kasım 2008

Şekil 13: Osmanlı Döneminde Çarşı, kaynak: SÜER, 2006, s.72

kentte 6 büyük kapı vardır. Bu kapılar bir tanesi dışında Lanckoronski'nin işaret ettiği kapılarla örtüşmektedir. Bu kapılar: Tophane Kapısı, Kale Kapısı, İmarat Kapısı, Hadrianus Kapısı, Orta Kapı, Yeni Kapı'dır.

Kent içinde farklı odak noktaları oluşturan konut, ticaret, dini ve kültürel yapı kompleksleri Osmanlı kentinin kent morfolojisinin ana prensibidir. Osmanlı kentinde ticaret alanları kentin en önemli kamusal alanlarıdır: kentin kalbi burada atar çünkü kent içinde yaşayan farklı etnik ve sosyal gruplar burada toplanırlar (Cerasi, 1999, s.115). Antalya Kentinin Osmanlı döneminde iki önemli ticaret merkezi vardır (Süer, 2006, s.71). Birincisi Selçuklu döneminden beri şehrin ticaret merkezi olarak kullanılan Kale Kapısıdır. Kale kapısında yer alan çarşının sokakları birbirini dik keser hemen yanında Pazar hamamı ve kuzeyinde Balbey Camisi yer alır. Diğeri ise Limanın batısında yer alan ve ihracatla ithalatın yapıldığı ticaret alanıdır. Limanın batısında kalan çarşının Selçuklu dönemine göre öneminin arttığı; bu alanda yapılmış olan ticaret yapılarının yanı sıra cami, kahvehane, depo ve gümrük yapılarının yapımından da anlaşılmaktadır (Süer, 2006, s.71).

Konut alanları yani mahalleler ticaret alanlarından, mal alış veriş güzergâhından ayrı bir yere konumlanır. Çünkü konut alanları aile masumiyetinin ve mahremiyetinin korunduğu kent bölümleridir. Kent mimarisinin temel unsurlarının başında evler gelir. Evler belirli anlayışlar çevresinde mahalleleri oluşturur. Evden mahalleye ve semte yönelen bu sürecin tüm aşamalarında aile değerleri etkili olmuştur (Doğan, 2002, s.16). XVI. yüzyılın ilk yarısında Antalya kentinde 20 mahalle bulunmaktadır. Bu mahallelerin hemen hepsi bir cami mescit ya da imaretin çevresinde teşekkül etmiştir. XVI. yüzyılın son çeyreğinde ise Antalya sur dışına taşmış bir şehir durumundadır. 1588 yılında şehirdeki mahalle sayısı 39'a yükselmiştir. 1588 yılında şehrin nüfusu XVI. yüzyılın ilk yarısına göre artış göstererek 536'sı Müslüman, 133'ü Hıristiyan ve 4'ü Yahudi olmak üzere 673 hane, 353'ü Müslüman, 62'si Hıristiyan ve 5'i Yahudi olmak üzere 420 mücerred (bekar) ve 126'sı Müslüman, 5'i Hıristiyan olmak üzere 131 muaftan oluşmaktadır. 1588 yılı Antalya Şehri nüfusu 4388'dir. Bu rakama göre

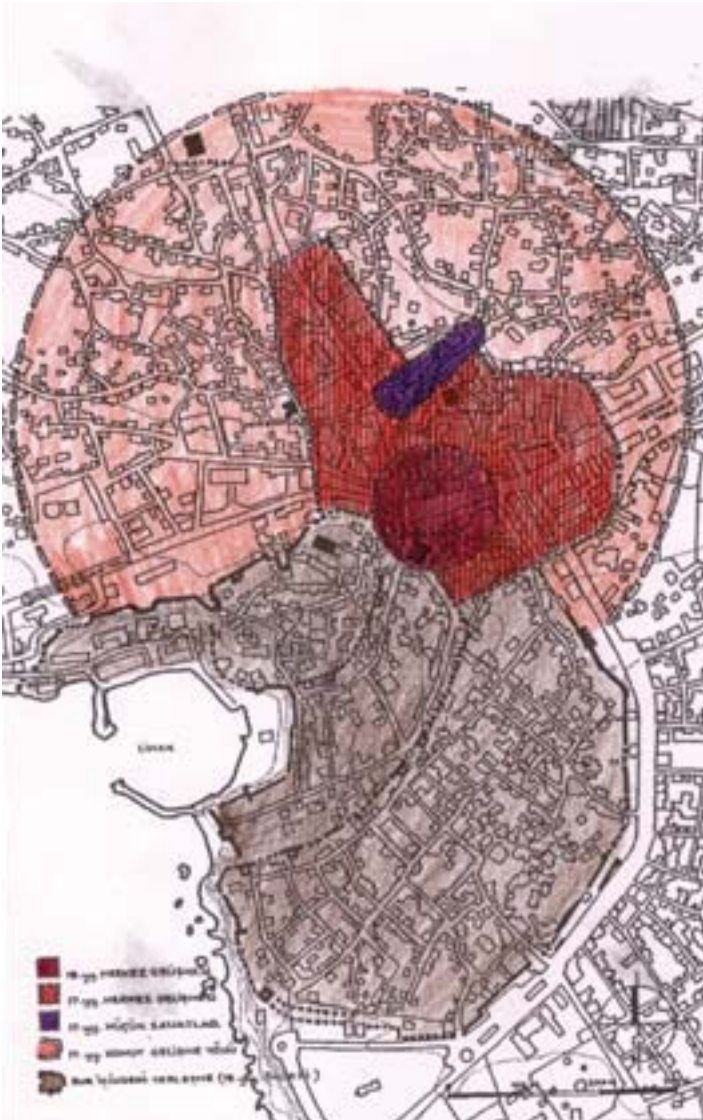
Şekil 14: Osmanlı döneminde organik ve grid doku kaynak: SÜER,2006,s.72

Antalya şehri XVI. yüzyıl Anadolu'sunun orta büyüklükteki şehirleri arasında yer almaktadır (Armağan, 2003). Osmanlı döneminde kentte Müslüman nüfus artmıştır; bu durum Yahudi ve Rum mahallelerinde yapılmış olan dini tesislerin ve bazı kiliselerin camiye çevrilmesinden anlaşılmaktadır. Örneğin bu gün "Kesik Minare" olarak anılan Aya İrini Kilisesi camiye dönüştürülmüştür (Süer, 2006, s.50).

Selçuklu döneminde etnik ve dini olarak farklı sosyo-kültürel gruplara ayrılan Antalya Kenti Osmanlı döneminde bu kimliğini bir ölçüde yitirmiştir. Bu dönemde kenti ziyarete gelen araştırmacılardan Evliya Çelebi, Beaufort, ve Lanckoronski farklı etnik gruplar arasındaki kümeleşmelere değinmemişlerdir. Bununla birlikte kent içinde yaşayan iki farklı etnik grubun yerleşim yerleri arasında farklılıklar vardır. Türklerin yaşadığı mahallelerde önceden tasarlanmış bir plana uymak yerine, binalar, ulaşım yollarının ya etraflarından dolaşmasına ya da iyi kötü aralarından geçmeye uğraşmalarına sebep olmuşlardır; yani yukarıdan bakılınca labirenti

Şekil 15: Hellenkemper haritası kaynak alınarak hazırlanan şema: Osmanlı Dönemi kent elemanları ve kent yapısı; kaynak: SÜER,2006.s.73

Şekil 16: XVII.Yüzyılda Antalya Şehrinin Sur Dışı Gelişme Planı, Kaynak:AKTÜRE ,1975, s.118

andıran organik bir doku gelişim göstermiştir. Buna karşılık hem kale içindeki hem de kale dışındaki Rum mahalleri gridal bir doku gelişimi göstermişlerdir (Süer, 2006, s.71).

Bu dönemde yapılmış önemli yapılar: Makbule Kara Molla Mescidi, Balibey Cami, Murat Paşa Cami, Nazır Hamamı, Cumhuriyet (Balibey) Hamamı, Sefa Hamamı, Gavur Hamamı, İmaret Cami, İskele Mescidi, Tekeli Mehmet Paşa Cami ve şu anda Suna-İnan Kıraç Müzesi olarak kullanılan Aya Yorgi Kilisesi'dir.

Osmanlı döneminde yapılan konutlar; kentin içinde karmaşık bir sokak ağı içine hapsolmuş, tamamen içe dönük, dışarıya tamamen kapalı ve içeriye sadece avluya açılan ev şeklinde ve bir içe kapanma, bir bölünme olarak gerçekleştirilmiştir. Dışa kapalı olan ev, tam tersine, avluya ve böylece gökyüzüne tamamen açılmıştır (Doğan, 2002, s.17).

“Antalya Evi'nin oluşumu, doğaya, çevreye bağlılık; biçimden önce işleve önem vermek; açıklık, içtenlik, esneklik, pratiklik gibi bazı temel ilkelere dayandırılmıştır. Bunların yanı sıra, gerek odaların kavramı ve yapı içindeki durumu, gerekse kendi iç düzenleri, geleneksel Türk Evi mekân kimliği ile tam bir uyum içindedir. Yazları çok sıcak, kışları ılıktır Antalya'nın. Evlerde soğuktan çok, güneşi önleme, serinlik sağlama temel kaygıdır. Yazın, gündüzleri denizden karaya, geceleri karadan denize esen yumuşak esintilerden olabildiğince yararlanabilme, günlük yaşamda sohbetin konusu, konutun övünç kaynağıdır. İşte bu nedenle gölgeli taşlıklar, yüksek tavanlı odalar, avlular; Kaleiçi Evleri'nin belirleyici özelliğini oluşturur. Genellikle iki katlı ve dış sofalı plan tipindeki evlerin zemin katı kagir, üst katı ahşap iskelet sistemindedir. İçeriye, iki kanatlı büyük bir bahçe kapısı ya da doğrudan taşlığa açılan ahşap bir kapıyla girilir. Yüksek duvarlarla istenmeyen bakışlardan korunan bahçe, ağaçlarının koyu gölgesindedir. İklim elverdiği için çoğu kez mutfak, banyo, çamaşırılık, depo, kiler, ahır gibi hizmet donatımı hep giriş katında örgütlenmiştir. Böylelikle servis öğeleri, planı hemen hemen etkilemez. Sokaklar boyunca ev duvarlarına paralel uzanan arıkların taşıdığı sular salt bahçe sulamasında kulla-

nilmak üzere sırasıyla evlere çevrilir.” (<http://www.kaleicimuzesi.com/tr/antalyaevi.htm>, e.t:Kasım 2008)

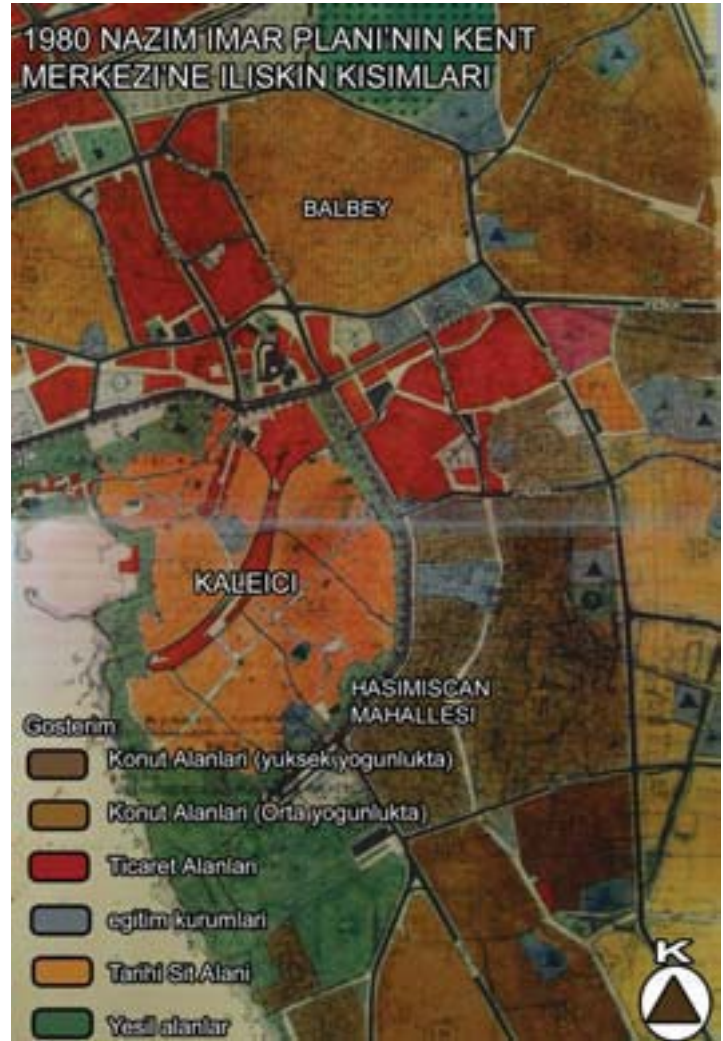
II. F. Cumhuriyet Dönemi ve Sonrası

Cumhuriyet dönemi ve sonrasındaki gelişmeler 1940'lı yıllarda başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında tüm dünya üzerinde yaşanan ekonomik sıkıntılardan Türkiye’de önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu dönemde Antalya’da halk ekmeği karne ile alıyor ve kefen parasını bile ödeyemiyor durumdadır, buna karşılık 1940-1945 yılları arasında Antalya’da valilik yapan Haşim İşcan “Antalya’yı Güzelleştirme Derneği”ni kurmuş ve Antalya’da imar hareketlerini hızlandırmıştır (Çimrin, 2007, s.545). Bu dönemde kentin çehresini önemli ölçüde değiştiren Karaalioğlu Parkı yapılmış, Atatürk Caddesi genişletilmiş, Ali Çetinkaya Caddesi üzerinde İnönü Okulu, Kız Enstitüsü, Doğumevi Hastanesi inşa edilmiş Konyaaltı Caddesi düzeltilip batısında Bahçelievler semti meydana getirilmiştir. Cumhuriyet Caddesinin açılması ile birlikte tarihi surların önünde ve kentsel sit alanlarının içinde işhanı, çarşı ve banka binalarının yapım süreci başlamıştır.

Antalya kenti ilk imar planı 1956-1959 yılları arasında İller Bankası tarafından hazırlanmıştır. Bu plan; Kaleiçi ile birlikte, batıda Bahçelievler, kuzeyde Şarmpol, doğuda Yenikapı mahalleleri ile sınırlı kalmıştır. Plan için; kent hakkında bilgilerin değerlendirildiği ve çeşitli yöntemlerle geleceğe ilişkin tahminlerin yapıldığı (nüfusun konut açığı, sanayi ve turizm için gereken alan vb.) ön araştırma raporlarında önemli yanılgılar olduğu, sayısal ölçümlerin yanlış ve tutarsız bulunduğu gözlenmiş planın yenilenmesine karar verilmiştir.

1960- 1965 yılları arasında bugünkü Kalekapısı çarşısı oluşmuş ve Atatürk ve Şarmpol caddelerinin açılması ile merkez güneyde Yenikapı’ya kuzeyde ise Kışlahan oteline kadar genişlemiştir. 1965 ve 1970 yılları arasında Kalekapısı ve Belediye işhanı arasında kalan alanda şekerciler, fırıncı tandırcı, turşucu, kuyumcular, düğmeciler ve çerçiler yer almıştır. Kalekapısı ile Vilayet konağı arasında kalan alanlarda ise daha çok serbest meslek ve turizm büroları yer almıştır. Kalekapısı ve çevresi kentin her kesiminden insanların ihtiyaçlarına cevap veren kent mer-

kezinin çekirdeğini oluşturmuştur (UTTA, 1995, s.64). Şarmpol Caddesi ise daha çok alt ve orta gelir grubuna hitap eden alışveriş ticaret beslenme ve eğlence türü işlevlerin yer seçtiği bir alt merkez olmuştur. 1970’li yıllarda kentin nüfus artışına paralel olarak kent merkezi yayılımı devam etmiş, özellikle Ali Çetinkaya Caddesi çevresinde Antalya’nın kırsal nüfusunun ihtiyaçlarını karşılayacak tarım ilaçları ve aletleri ile diğer ticari faaliyetlerin yer aldığı görülmüştür. Kentin üst gelir grubunun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik gelişen alt merkez ise Kalekapısı ile Konyaaltı Varyantı arasında uzanan K.Evren Bulvarı olmuştur. Bu aks üzerinde genellikle hazır giyim, boya maddesi, şarküteri, lüks inşaat malzemesi, dekorasyon ve mobilya türü ticaret ve alışveriş yerleri ile turizm acentelerinin yer seçtikleri görülmektedir

Şekil 17: 1980 Nazım İmar Planı'nın kent merkezine ilişkin kısımları, Antalya Büyükşehir Belediyesi Arşivinden yararlanılarak hazırlanmıştır

(UTTA, 1995, s.65)Plan 1: 1980 Nazım İmar Planı'nın kent merkezine ilişkin kısımları, Antalya Büyükşehir Belediyesi Arşivinden yararlanılarak hazırlanmıştır

Kaleiçi ve Yat Limanı Bölgesi 1973 yılında Gayri Menkul Eski Eserler Anıtlar ve Yüksek Kurulunca Sit Alanı olarak tescil edilmiştir. 1978 tarihli İmar planı ile 100.Yıl ve Bulvarı ve Teomanpaşa Caddesi üzerinde merkezi kullanımların geliştirilmesi öngörülmüştür. Ancak bu planda merkeze aşırı yüklenme önlenememiş tarihi merkez ve çevresine getirilen yoğunluklara bağlı olarak koruma ve yenileme dengeleri sağlanamamıştır. 1978 yılı Nazım İmar Planında ve bu plana göre hazırlanan uygulama imar planlarında Balbey Bölgesi için; "orta yoğunluklu konut alanı" kararı getirilmiştir. Bunun yanında kent merkezini besleyen ana ulaşım akslarından cephe alan adalarda arkad kullanımlarının da yer aldığı 5 ve 7 katlı blok yapı düzeni ile "Ticaret" kullanım kararı önerilmiştir. Günümüzde Antalya'nın 3 kentsel sit alanından biri olan Balbey bölgesi için önerilen bu plan kararlarının benzerleri diğer bir kentsel sit alanı olan Haşimişcan Mahallesi için de geçerli olmuştur. Haşimişcan Mahallesi içerisinde yer alan ve Atatürk Caddesine cephe veren yapılar için "Bitişik Nizam- 8 Kat", Işıklar Caddesine cephe veren yapılar için "Blok Nizam-7 Kat", Arık Caddesine cephesi olan yapılar için "Blok Nizam-5 Kat",

mahallenin iç kesimlerinde ise "Blok Nizam – 2 Kat" kararları verilmiştir. Yine eski plan kararlarından gelen Atatürk Caddesine cephesi olan yapılardaki "Ticaret" fonksiyonu korunmuştur. Mahalle içindeki ulaşım yaya ağırlıklı olarak düşünülmüş "6.00m"lik yollar önerilmiştir. Alanın güney-batısı ve batısında da otoparklar önerilmiştir. Balbey ve Haşimişcan mahalleri için verilen bu plan kararları mahalle çeperlerinde yüksek katlı yapıların yer almasına böylelikle bu mahallelerin tarihi kimliklerinin bozulmasına ve tarihi dokunun dışarıdan algılanamamasına içerde hapis olmasına neden olmuştur.

"Kaleiçi Koruma Geliştirme Planı" Orta Doğu Teknik Üniversitesi tarafından hazırlanarak 1979 yılında Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından, 1982 yılında ise İmar ve İskân Bakanlığı tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Kaleiçi için çeşitli kurul kararları ve İmar planları ile getirilen I. ve II. Derece Arkeolojik Sit, Tarihi, Doğal Sit gibi tanımlar alanın bir bütün olarak algılanmasını engellemiş ve 1982 tarihinden sonra yürürlüğe giren planda turizm aktivitelerinin bilinçli bir şekilde dağılımının yapılmaması ve planın ağırlıklı olarak turizm sektörüne önem vermesi ile sosyal yapıda meydana gelen olumsuz değişiklikleri içermesi nedenleriyle söz konusu planın revizyonu ODTÜ Mustafa Parlar Eğitim ve Araştırma Vakfı'na

Şekil 18: Balbey Koruma Amaçlı İmar Planı, kaynak: Antalya Büyükşehir Belediyesi Arşivi

yaptırılarak 1992 yılında Antalya Koruma Bölge Kurulu tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. (GÜL, 2006, s.129) Söz konusu planlar sonucunda Kaleiçi'ndeki pek çok yapı restore edilmiş pansiyon, lokanta, hediyelik eşya gibi satış üniteleri ve turizm acenteleri gibi kullanımlar bu alanda yer seçmişlerdir. Kaleiçi'nin önemli bir turizm odağı olması Kaleiçi ve çevresindeki Kalekapısı, Atatürk ve Cumhuriyet Caddeleri gibi yerlerin de turizm odaklı olarak gelişmesine neden olmuştur. Antalya kent merkezinin düzenlenmesi amacıyla 1990 yılında "Kalekapısı ve Çevresi Kentsel Tasarım Yarışması" yapılmıştır. Kalekapısı ve çevresi için; sağlıklaştırma, canlandırma ve dönüşümü amaçlayan bu projenin sınırları; Kuzeyde eski otogar alanı, batıda ordu-evi, güneyde cumhuriyet meydanının bir kısmı ve dönerciler çarşısı doğuya doğru devam eden sınır Karakaş Cami'yi de kapsayarak Doğu Garajı ve Balbey Mahalesini de içine alacak şekilde belirlenmiştir. "Kalekapısı Kentsel Tasarım Yarışması" nı yönlendirmek ve genel prensipleri belirlemek amacıyla alanda çalışmalar yapılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda Antalya Koruma Kurulu 27.06.1990 tarihli toplantısında Balbey, Yükeskalan ve Tahıl pazarı Mahallelerinde 39 adet sivil mimarlık örneği yapı ile 2 cami ve 3 çeşmeyi "Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı" olarak tescil etmiştir. Yapılan tescillerin ardından 1992 yılından Balbey Kentsel Sit ve Etkileme Geçiş Alanı Sınırları belirlenmiştir.

Kaleiçi'nden sonra Kentin ilk yerleşim alanlarından birisi olan Haşimişcan Mahallesi ise kentin fiziksel gelişme sürecini ve kentsel doku içerisindeki sivil mimarlık örneklerini gelecek kuşaklara aktarmak amacıyla 1993 yılında Kentsel Sit Alanı olarak belirlenmiştir. Kentsel Sit Alanı kapsamında alanda 39 adet yapı Antalya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından tescil edilmiştir.

1996 yıllarında merkez doğubatı aksı boyunca lineer bir gelişme göstermiş, kent tek merkezli kalmış, çevresinde ise ihtisaslaşmış alt bölgeler oluşmuştur. 1996 yılı planları ile merkezin tarihsel kesimleri olan Kaleiçi, Balbey, Haşimişcan Mahalleleri ve tarihi hanlar kesimi üzerinde oluşturduğu korumayı dışlayan çok katlı yenileme baskılarını azaltmak, bölgedeki kentsel ve kültürel varlıkların korunarak turizme yönelen kent için

önemli bir kaynak olarak değerlendirilmesi öngörülmüş, merkezin kuzeye doğru çekilmesi, Kepez üstünde önerilen çalışma ve barınma aksları ile bağlantılı gelişmesi kararı verilmiştir.

Tarihi kültürel değerlerin yoğun olduğu kent merkezini korumak, kullanmak, sektörel kalkınmayı ve planlı gelişimi sağlamak "turizm ve ticaret kenti" niteliğini geliştirmek için, bu amaçta, büyük önem taşıyan kent merkezi "Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi" olarak belirlenmiş, bu karar 31.12.2004 tarih ve 25687 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yaklaşık 90 ha'lık bu alanın, merkezini Kaleiçi ve Yat Limanı oluşturmakta, kuzeyde Cumhuriyet Meydanını doğuya doğru Hanlar bölgesini, Vakıflar İşhanını, sobacılar çarşısı ve okullar bölgesini, kuzey-doğuda Balbey Mahallesi Kentsel Sit Alanını, güney-doğuda Haşim İşcan Mahallesi Kentsel Sit Alanını, güneyinde ise Karaalioğlu Parkı ve Kent Müzesi alanını kapsamaktadır.

Kent merkezinin "Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi" olarak belirlenmesinden sonra Büyükşehir Belediyesince hazırlanan, Antalya 1/25000 ölçekli Nazım İmar Planında; kent

Şekil 19: "Antalya Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi", kaynak: www.mimdap.org

merkezi “Merkez Koruma ve Dönüşüm Alanı” olarak belirlenmiştir. Söz konusu planda kent kimliğini güçlendirmek, uzmanlaşmış bir kent dokusu ve nitelikli çalışma alanları yaratmak hedeflenmiştir. Bu hedefe ulaşabilmek için; kent merkezinde yer alan çalışma alanlarının desantralizasyonunun sağlanması öngörülmüş, merkez bölgesinde yığılmış olan çalışma alanlarının bölgeleme mantığı içerisinde uzmanlık alanlarına göre alt merkezlerde toplanması plan stratejisi olarak benimsenmiştir. Çalışma alanlarının desantralizasyonunun tamamlanmasından sonra merkezde boşalan alanların tanımlanarak dönüşüm projelerinin hazırlanması ve kent merkezine hak ettiği itibarı kazandıracak bu projelerin hayata geçirilmesi hedeflenmiştir. (Tarihi Kentler Birliği, Tarihi ve Kültürel Mirası Koruma Proje ve Uygulamalarını Özendirme Yarışması Antalya Büyükşehir Belediyesi Sunumu, 2008, s:6) Yine aynı planda yer alan ve kent merkezi için önerilen turizm kararları şöyle tanımlanmaktadır:

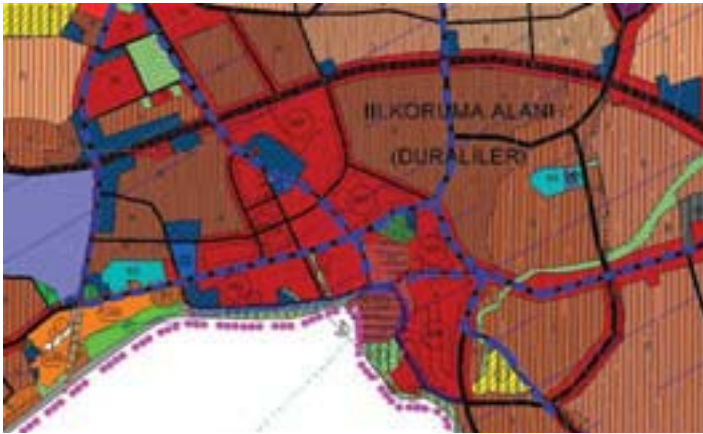
“Birçok Avrupa kentinde; çöküntü alanı haline gelmiş eski kent merkezleri “Kültür Mahalleleri” ilan edilerek kamu öncülüğünde yeniden canlandırılmaya çalışılmaktadır. Yaratıcı sektörler” ya da “kültür endüstrileri” olarak anılan sektörlerde faaliyet gösteren küçük ölçekli firmaların ve bu sektörlerde çalışan kişilerin bu alanlarda yer seçmesini teşvik edecek önlemler alınmaktadır. Kentimizde var olan Kaleiçi, Balbey ve Haşımışcan gibi bölgelerde, bu oluşumları koruyacak tedbirler alınmasında, hem de kentin çeşitli bölgelerinde çöküntüye uğramış tarihi alanların yeni-

den hayata kavuşturulmasında büyük yararlar vardır. Değişen türde politikalar hem kültür turizmi açısından, hem de gelecekte kent ekonomilerinin motor gücü olarak görülen yaratıcı sektörler için Antalya'nın çekici kılınması ve bu sektörlerle bir kuvöz olması açısından büyük önem arz etmektedir.” (ANTALYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ, NAZIM PLAN BÜRO BAŞKANLIĞI, 2008 s:238)

Antalya Kent Merkezine ilişkin alınmış olan diğer bir önemli karar ise Antalya Büyükşehir Belediyesi ile Mimarlar Odası arasında imzalanan protokoldür. Bu protokol doğrultusunda üst ölçekli plan kararları dikkate alınarak kent merkezi ve yakın çevresi planlama çalışmalarına başlanmıştır. Söz konusu planlama çalışmalarında;

- Kültür ve Tabiat Varlıklarının sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda korunması,
- Sit Alanları ile birlikte diğer tarihi önem arz eden alanların arkeolojik, doğal, mimari demografik, kültürel, sosyal ekonomik yapılarının iyileştirilmesi,
- Koruma esasları doğrultusunda söz konusu alanlarda yer alan yapıların onarım, sağlıklaştırma ve yeni yapılaşma sorunları ile birlikte açık alan kullanımı, yaya, trafik ulaşımı ile alt yapı sorunlarını çözmesi,
- Katılımcı yerel sahiplilik ve uygulamanın finansmanına çözüm getiren stratejiler plan kararları, plan notları ve açıklama raporu ile örnek uygulanabilir Koruma Amaçlı İmar Planlarının hazırlanması

hedeflenmiştir. Söz konusu hedeflere ulaşmak için kentteki uzman oda ve kişilerden ve ülke çapında konunun uzmanlarından Büyükşehir Belediyesinin uygun görüşü ile “komisyonlar ve komiteler kurulması” öngörülmüş, “Ulusal Danışma Denetleme Kurulu” ve “Kent Danışma Kurul”ları oluşturulmuştur. Antalya geleneksel kent merkezini “Tarihi Kültürel Merkez” e dönüştürme projesi kapsamında 11 farklı alanda çalışma yapılması öngörülmüş, bazı alanlardaki projeler revize edilmiş, bazı alanlarda da yeni projeler hazırlanmıştır. Bu proje alanları: P1: Kent Meydanı ve Valilik Binası, P2:Kalekapısı Kent Merkezi Yenileme ve Sokak Sağlıklaştırma Uygulama Projesi, P3:Vakıf İşhanı, P4:Sobacılar Çarşısı Mimari ve Mühendislik Uygulama Projeleri, P5:Okullar Bölgesi Mimari ve Mühendislik

Şekil: 20: Antalya Nazım İmar Planında Merkez Koruma ve Dönüşüm Alanı, kaynak: Antalya Nazım İmar Planı

Uygulama Projeleri, P6: Doğu Garajı ve Halk Pazarı Alanı Düzenlemesi, P7:Kaleiçi Düzenlemeleri, P8: Yat Limanı, P9:Kent Surları, P10:Balbey Mahallesi ve P11:Haşimişcan Mahallesi olarak sıralanmıştır. Söz konusu proje alanlarında; Antalya halkının geleneksel kent merkezini yeniden anımsaması ve yaşaması, turistlerin ve kentlinin kent merkezini yaya olarak dolaşımının sağlanması, Tarihi ve Kültürel değerlerin korunması, yaşatılması ve algılanabilirliğinin artırılması, gelecek kuşaklara da aktarılabilmesi hedeflenmiştir.

(Tarihi Kentler Birliği, Tarihi ve Kültürel Mirası Koruma Proje ve Uygulamalarını Özendirme Yarışması Antalya Büyükşehir Belediyesi Sunumu, 2008, s:7)

III. Sonuç ve Değerlendirme

Farklı tarihsel dönemlerin farklı sosyo-ekonomik ve politik koşulları içerisinde Antalya kent merkezinin nasıl değişime uğradığını inceleyen bu çalışmanın amacı Antalya kent kimliği oluşturan öğeleri ortaya çıkarmak, kent; kültürel, sosyolojik, ekonomik ve politik katmanlarının nasıl şekillendiği hakkında fikir vermektir. Antalya üzerine yapılan bu çalışma ortaya koymaktadır ki Antalya kenti tarihi çekirdeği 2000 yılı aşkın bir süredir kentleşme kurgusunu yenilemektedir.

Helenistik Dönemde çeşitli ırklar ülkesi anlamına gelen Pamphylia Bölgesinde yer alan Antalya kenti, kent içinde yaşayan etnik gruplardan Rum nüfusun 12 – 18 Ekim 1922 tarihinde Antalya İskelesine yanaşan Yunan gemileri ile Antalya'dan ayrılmasından önce Arap, Girit, Yunan göçmenleri ile Ermenilerden oluşan etnik kimliği olan bir kentti. Diğer kentlerde olduğu gibi Antalya kentinde de kent sahiplerinin tarihsel dönemler boyunca değişmesi ve kendi köklerinden gelen dini, sosyal ve kültürel ritüellerin kent kimliğini şekillendirmesinde etkili olduğu görülmektedir. Antik dönemde kent Tanrı'ya sunulmuştu ve kent içinde farklı kutsal alanları ve tapınakları barındırıyordu, kentin ana aksları kentin hâkim rüzgâr yönüne göre belirlenmişti oysa daha sonraki dönemlerde Hıristiyanlığın ve sonraları da Müslümanlığın yayılması ile birlikte kentin anıtsal yapıları ve diğer yapıları ile birlikte onların yer seçim kriterleri ve kentin makro formu büyük ölçüde değişime uğramıştır.

2000 yılı aşkın bir süredir kentleşmenin var ola geldiği Antalya şehri üzerindeki tarihsel izler kentleşmenin yarattığı baskı sonucu olumsuz olarak etkilenmişlerdir. Zamanının ahşap evleri, kentin büyüyen ölçeği karşısında giderek küçülmüş, modernleşmenin de etkisi ile tarihi alanlardaki dönüşüm giderek hızlanmıştır. Osmanlı Döneminde kentin sur dışına taşması ile olduğu bilinen Antalya Kentinin tarihi mahalleri Balbey ve Haşimişcan Mahalleleri giderek kendi kimliklerini yitirmektedirler. Bunda hiç şüphesiz Kaleiçi'ne göre Sit Alanı olarak geç ilan edilmelerinin ve yapılan planların bu alanlar üzerindeki rant baskısını azaltamamasının da etkisi vardır. Haşimişcan Mahallesi içinde yer alan ve 1980 yılı planı ile yeniden yapılaşan yapı adaları geleneksel mimariye ait kimliklerini kaybetmişlerdir. Özellikle Atatürk Caddesindeki kütleli yapılaşma Kaleiçi ile Haşimişcan eski adıyla Rabetiye Mahallesi birbirinden ayırarak tarihi merkezin bir bütün olarak algılanmasını engellemektedir.. 27 Temmuz 2004 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 5226 sayılı Kanun, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve korumayla ilgili diğer bazı yasalarda çok önemli değişiklikler getirmiştir. Bu kanunda; sit alanlarında koruma imar planlarının en fazla üç yıl içinde hazırlanması, aksi halde bu süre sonunda uygulamaların durdurulması gerekmektedir denmektedir. 2004 yılına kadar geçiş dönemi yapılanma koşulları doğrultusunda uygulama yapılan Haşimişcan Mahallesi için 2004 yılından itibaren geçen üç yıllık süre boyunca yürürlüğe giren herhangi bir çalışma olmamıştır. Buna karşılık alana yönelik, farklı tarihlerde ve farklı müelliflerce hazırlanan üç farklı plan bulunmaktadır. Söz konusu üç farklı plan da resmîyet kazanmamıştır. Sit alanı ilan edilmiş üzerinden 16 yıl geçmesine rağmen Haşimişcan Mahallesi Kentsel Sit Alanı üzerine yapılmış çalışmalarda fikir birliğine varılamaması ve alanın kaderine terk edilmiş olması düşündürücüdür. Ancak Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı bünyesinde kurulmuş olan Koruma Uygulama Denetim Bürosu çalışanlarıncı Doc. Dr. Emre Madran danışmanlığında başlatılan Haşimişcan Mahallesi Koruma Amaçlı İmar Planı yapım çalışmaları mahalle için sevindirici bir haberdir.

Şekil 21: Sobacılar çarşısı'nın Eski Hali, kaynak: Tarihi Kentler Birliği, Tarihi ve Kültürel Mirası Koruma Proje ve Uygulamalarını Özendirme Yarışması Büyükşehir Belediyesi Sunumu

Şekil 22: Yıkım Çalışmalarında Sobacılar Çarşısı, Kaynak: Antalya Büyükşehir Belediyesi Arşivi

Şekil 23: Sobacılar çarşısı Projesi, kaynak: www.bizimantalya.com/pictures/1214378148.jpg

Balbey Kentsel Sit Alanında ise Koruma Amaçlı İmar Planı 1994 yılında onaylanmış olmasına rağmen, mülkiyet durumları ve plan bilgilerinin örtüşmemesi sonucu planlama hedefleri gerçekleştirilememiş, yalnızca 3 adet tescilli yapının restorasyonu tamamlanmış, alan içinde yer alan çoğu korunacak bahçe otopark olarak kullanılmıştır (Gül, 2006, s.132). Ayrıca planın kentin turizme dayalı gelişime eğilimini dikkate alarak doku ile uyumlu ticari alt merkezler oluşturma ve kültürel değerlerin korunarak bu değerlerle uyumlu ticari ve turistik kullanımları destekleme, alanın sosyo-ekonomik yapısında hızlı bir dönüşüm yaparak alanı prestij bölgesi haline getirme hedefleri gerçekleştirilememiştir (Ulusal Danışma Kurulu Toplantı Raporu,2006,s:2). Bahsi geçen olumsuzluklar nedeni ile Balbey Kentsel Sit Alanı kısmen çöküntü alanına dönüşmüştür. Balbey Kentsel Sit ve Etkileme Geçiş Alanı, 2004 yılında Kültür Turizm ve Gelişim Alanı içine dahil edilmesi ile birlikte plan yapma ve onama yetkisi Büyükşehir Belediyesine geçmiş, bir önceki yerel yönetim döneminde alana ilişkin plan yapım çalışmalarının başlatılacağı müjdesi verilmiştir. Ancak bu tarihten itibaren alana ilişkin yapılan çalışmalar Büyükşehir Belediyesi ve Mimarlar Odasınca düzenlenen halkın katılımı toplantısı ve plana ilişkin altlık verilerin hazırlanmasından öteye geçememiştir. 1994 yılından beri Belediye tarafından yapılan plan revizyonu çalışmalarında kadastral dokuya ilişkin problemin çözülemediği anlaşılmaktadır. Kentsel sit alanında problemin bir an önce çözülmesine ilişkin mühendislik çalışmaları hizmet alımının yapılması gerekmektedir (Ulusal Danışma Kurulu Toplantı Raporu, 2006, s:4). Yüksek yapıların arkasına gizlenmiş Balbey Mahallesi Kaleiçi'nden sonra kentin tek organik sokak dokusuna sahip oluşu, kendine özgü meydanları, yapıları, bahçeleri ile kentin Osmanlı dönemine ilişkin hafızasında önemli bir yer tutmaktadır. Söz konusu mahalleyi Cumhuriyet Dönemine ilişkin bir çok sivil mimari örneği yapı ile geleneksel ticaretin önemli merkezi "sobacılar çarşısı" çevrelemektedir. Yalnız bu mekânlardan "sobacılar çarşısı" ve Cumhuriyet Dönemi yapılarından İnönü İlköğretim okulu, Kız Meslek Lisesi ve Vakıf Hastanesi bir önceki yerel yönetim döneminde yıkılmış ve kent merkezine ilişkin hazırlanan "kentsel dönüşüm projeleri" başlığı altında proje yapım ve uygulama çalış-

malarına başlanmıştır. Ancak aslında yapılanın “kentsel yenileme projeleri” olduğu gerçeği ve kentsel yenileme projelerinin farklı tarihsel dönemleri içinde barındıran kent merkezlerinde uygulanmasının kent belleğinin ve geleneksel değerlerin kaybına yol açması gibi tehlikeleri içinde barındırdığı unutulmamalıdır.

Bahsi geçen projeler tasarlanırken “sobacılar çarşısı” olarak tanımlanan alan tamamen yenilenmiş ancak kullanımların eskisi gibi kalacağı söylenmiştir. Fiziksel yapının yenilenmesi kent merkezinde yer alan ve çok değerli olan bu alana ilişkin taleplerin de artacağına bir göstergesidir. Talep artışları sonucu sobacılar, demirciler ve bakırcıların söz konusu mekânda geleneksel ticaretlerini devam ettirip ettiremeyecekleri ise bir soru işareti olarak kalmaktadır.

Okullar bölgesi olarak da anılan İnönü İlköğretim Okulu, Kız Meslek Lisesi ve Vakıf Hastanesi’ni kapsayan alanın, kent belleğinde önemli bir yeri olduğu proje müellifince de kabul edilmiş ve proje tasarımında yapıların anısal değerlerine göndermeler yapılmıştır. Proje senaryosunda eskiden doğumhane olan Vakıf Hastanesi alanında tasarlanan meydan, içe dönük yapısı ile doğumu ve kadını simgelemektedir (Tarihi Kentler Birliği, Tarihi ve Kültürel Mirası Koruma Proje ve Uygulamalarını Özendirme Yarışması Antalya Büyükşehir Belediyesi Sunumu, 2008). Doğumla başlayan senaryoda eğitim alanları üzerine yerleştirilen heykeller ve okulların tarihçesi, mimarisi, belgesel ve anı değerinin anlatıldığı panolar ile alanın açık hava müzesi gibi düşünülmesi istenmiştir. Ancak içinde eskiye göndermeler yapan bu proje senaryosunun eskiyi yaşatıp yaşatamayacağı akıllarda bir başka soru işareti olarak kalmaktadır. Söz konusu proje bir açık alan tasarımı projesidir. Burada oluşturulmak istenen açık alanın, mekan kalitesinin niteliği, alan içinde yapılan düzenlemelerle birlikte çevresindeki yapıların niteliği ve proje tasarımında çevre yapılara yapılan göndermelerle artacağı kesindir. Ancak bu proje alanıyla birlikte Kültür Turizm Koruma Gelişim Bölgesi içinde kalan diğer proje alanları tasarımlarında onları çevreleyen dış verilerden yararlanılmamış, birbirinden kopuk mekânların oluşması önlenememiştir. Oysaki Antalya Kent Merkezinin Kültür Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi olarak ilan edilmesinin en önemli nedenlerinden birisi alanı bütüncül bir yaklaşımla ele alabilmektir.

Şekil 24: Okullar Bölgesi eski hali

kaynak: http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=6847

Şekil 25: Okullar Bölgesi Projesi, kaynak: www.mimdap.org

Sobacılar Çarşısı - Okullar Bölgesi Proje Alanından ayrı olarak Antalya Kültür Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi içerisinde yer alan proje alanlarından bir tanesi de Cumhuriyet Meydanı-Valilik-Gazi Mustafa Kemal İlköğretim Okulu Projesidir. Cumhuriyet Meydanı 1964 yılında yapılan “Ulusal Yükseliş Anıtı” ile birlikte kentin kullanılan tek meydanıdır. Tophane Surları ve eskiden Valilik Binası ile çevrelenen meydan Büyükşehir Belediyesi ve Valilik arasında yapılan protokol ve Mimarlar Odasıca başlatılan çalışmalar çerçevesinde yeniden ele alınmıştır. Söz konusu plan ve kentsel tasarım çalışmalarında Cumhuriyet Meydanı genişletilerek meydan üzerinde su oyunları gösteri alanları, zeminde ise otopark alanı yaratılmıştır. Ancak Valilik Binasının yıkılması ile yeni oluşturulan meydan ile eski

Şekil 26-27: Cumhuriyet Meydanı'nın son hali, kaynak: Antalya Büyükşehir Belediyesi Arşivi

Şekil 28: Eski Hükümet Konağı, kaynak: www.antalyakulturturizm.gov.tr

Şekil 29: Yıkılan Valilik Binası, kaynak: www.mimdap.org

Şekil 30: Valilik Binasının yeni yeri Gazi Mustafa Kemal İlköğretim Okulu, kaynak:www.mimdap.org

meydan arasında kot farkının olması, bu alanlarda yer alan zemin döşemelerindeki farklılıklar ve tramvay yolunun bu alanları ikiye bölerek geçmesi, alanların bir meydan gibi algılanmasını ve bütünselliğini olumsuz olarak etkilemektedir. Söz konusu kentsel tasarım projesinde meydanın en önemli öğeleri olması gereken “Ulusal Yükseliş Anıtı” ile hemen güneyinde yer alan Kaleiçi baki noktası meydan için yapılmış olan yeni uygulamalardan olumsuz olarak etkilenmiş, su oyunları, süs havuzları gibi kullanımlar anıtın ve Kaleiçi’ne bakış noktalarının önemini azaltmışlardır.

Valilik Binasının hemen kuzeyinde bulunan Gazi Mustafa Kemal İlköğretim Okulu’na taşınması ile birlikte yeni bir tartışma daha gündeme gelmiştir. 1970’li yıllara kadar Valilik Binasının bulunduğu alanda 1910 yılında yapılmış eski Hükümet Konağı yer almaktadır. Ancak 1974 yılında yapı malzemesinin ahşap olması ve bu durumun yarattığı bakım ve güvenlik sorunları ile küçük olması ve Valiliğin birimlerinin yapıya sığmaması nedenleriyle Antalya Koruma Kurulu Kararınca yıkılmıştır. 2007 yılında ise Proje kapsamında; 1974 yılında yapılan Valilik Binası, bu defa da Cumhuriyet Meydanını genişletmek amacıyla yıkılmış, Valilik birimleri 1910 tarihli hükümet konağı ile aynı büyüklükte ve benzer nitelikte olan Gazi Mustafa Kemal İlköğretim Okulu’na taşınmıştır. Aynı alanda farklı tarihlerde alınan kurul kararlarının tutarsızlığı düşündürücüdür.

Büyükşehir Belediyesince proje çalışmaları devam eden “Tarihi Kültürel Merkez” de turistlerin ve kentlinin kent merkezini yaya olarak dolaşmasını artırma ile tarihi ve kültürel değerleri yaşatma hedefleri kapsamında Kalekapısı Kent Merkezi Yenileme ve Sokak Sağlıklaştırma

Projesi çalışmaları tamamlanmıştır. Söz konusu proje alanı Selçuklu döneminden itibaren Antalya kenti ticari hayatının kalbi olan özellikle Osmanlı döneminde kentin sur dışına taşması ile giderek önemi artan Kalekapısı bölgesindeki geleneksel ticari merkezi kapsamaktadır. Günümüzde kentsel ulaşım planlama yaklaşımlarında önemli değişimler görülmektedir. Özellikle Avrupa Kentlerinde sürdürülebilir temiz ulaşım türlerinin kullanımı desteklenmektedir. Sürdürülebilir kentler ve ulaşım modelleri, uygulama araçlarından birisi de yayalaştırma projeleridir. Bu kapsamda Kalekapısı bölgesinin trafiğe kapatılarak yaya dolaşımına açılması kentin sosyal, fiziksel, kültürel ve ekonomik hayatı için bir kazanımdır.

Kaleiçi’nde yürütülen çalışmalar kapsamında “Kaleiçi Düzenleme-Yenileme-Sirkülasyon Mimari Uygulama Projesi” büyük ölçüde tamamlanmıştır. Söz konusu çalışmada; alana sınırlı sayıda özel araç girişi ve mevcut raylı sistemin dışında Kaleiçi’nin büyük ölçüde yayalaştırılması hedeflenmiştir. Ancak “Kaleiçi Düzenleme-Yenileme-Sirkülasyon Mimari Uygulama Projesi”nde getirilen yaya ve araç dolaşım kararları ile 1992 yılında onaylanan Kaleiçi Koruma Amaçlı İmar Planı’nı ulaşım kararlarını karşılaştırdığımızda, Kaleiçi Kentsel ve 3.Derece Arkeolojik Sit Alanına araç girişinin arttığı, alan içinde araç dolaşımının ağırlık kazandığı görülmektedir. Kaleiçi’nde uygulanan araç hâkim planlama ile Kalekapısı bölgesinde uygulanan yaya hâkim planlama birbiriyle çelişmekte, kültürel merkezde uygulanmış olan ulaşım politikalarının bütünlüğü bozulmaktadır. “Tarihi Kültürel Merkez” içinde ve kentin ilk kuruluşundan bu yana varlığını sürdüren Kaleiçi Bölgesi için hazırlanan günümüzde halen uygulamada olan 1992 yılına ait Koruma Amaçlı İmar planı plan hükümleri geçerliliğini yitirme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu duruma şüphesiz planın yapısının üzerinden uzun bir zaman geçmesi ile birlikte planın Kaleiçi Sit Alanının değişen ihtiyaçlarına cevap veremiyor oluşu neden olmaktadır. Söz konusu planda Tescilli yapılara ticaret, ev pansiyonculuğu ve konut kullanımları verilebiliyorken 100 m2 den büyük yeni yapılar ticaret yapma hakkı alamamaktadırlar. Buna karşılık günümüzde bu plan hükmü delinerek birçok yeni yapıda ticaret yapılmaktadır. Bir başka hususta planda alan içinde yer alan

Şekil 31: Kalekapısı'nın eski hali, kaynak: www.mimdap.org

Şekil 32: Kalekapısı'nın yeni hali, kaynak: Antalya Büyükşehir Belediyesi Arşivi

Şekil 33: Kalekapısı'nın yeni hali, kaynak: www.mimdap.org

farklı kullanımların bölgelemesinin yapılmaması, alanda dağınık olarak yer almasıdır. Bu durum birbirini olumsuz olarak etkileyen kullanımların yan yana yer almasına neden olmaktadır.1992 yılı Koruma Amaçlı İmar Planı için herhangi bir finans modelinin oluşturulmaması ise bazı alanlarda planın uygulanabilirliğini sekteye uğratmıştır. Örneğin Kaleiçi bölgesinde yer alan kamulaştırılacak parsellerin birçoğu henüz kamulaştırılamamıştır. Balbey ve Haşimişcan mahallerindeki yapısal çöküntüye karşılık Kaleiçi kendi mimari kimliğini bir nebze olsun koruyabilmiş buna karşılık sosyal yapısında olumsuz değişiklikler meydana gelmiştir. Tam bu noktada “Integrated Conservation” olarak adlandırılan “Bütünleşmiş Koruma”nın yani yalnızca yapı çevrenin değil sosyal çevrenin de korunduğu bir planlama yaklaşımının önemini vurgulamak gerekmektedir. Tabi ki dünya üzerindeki diğer şehirlerde olduğu gibi nüfus yapısı ve kültürel çevresi ve içeriği değişmemiş çok az sayıda tarihi merkez vardır. Dönüşümün kaçınılmaz olduğu bir gerçektir. Ancak bu dönüşümün senaryolarının günümüz ihtiyaçlarına cevap verirken geçmişin izlerine saygı duyması gerekmektedir. Örneğin turizm koruma için bir amaç değil yalnızca bir araç olmalıdır: çünkü turizmin söz konusu olmadığı bir durumda koruma için hiçbir nedeniniz kalmamaktadır (ŞEHİR PLANCILARI ODASI, 2005, s.16).

Tarihi kent merkezlerinde hayata geçirilmesi düşünülen yenileme ve dönüşüm projelerinin alana özgü, yerelde çözümler getirebilirken, genelde konuşula gelmiş yaklaşımları da göz ardı etmeden ama her şeyden önemlisi yapılması planlanan çalışmaların “insan” için var olduğu unutulmadan tasarlanması gerekmektedir. Koruma sadece muhafaza etmek anlamına gelmemeli, sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda bir gelişimi de içermelidir (ŞEHİR PLANCILARI ODASI, 2005, s.16). Kent merkezinde yürütülmekte olan projelerde dikkat edilmesi gereken diğer bir husus da, söz konusu gelişimin nasıl yönlendirileceğidir. Gelişim adına yapılmakta olan yenileme projeleri geçmişin birer imgesi olurken geçmişle ilgili bütün bilgileri gelecek kuşaklara aktaramamaktadırlar. Bu durumda kent merkezleri özgünlüğünü yitirmek ve kent kimliğini kaybetmek gibi tehlikelerle karşılaşabilmektedirler. Bir kentin kimliğinden ancak

kentte yaşayan insanların o kenti sahiplenmeleri ve kent için fedakârlıkta bulunmaları durumunda söz edilebilir. Kent kimliğini planlama disiplini adına korumak, planlama alanında yapılan analizlerin olabildiğince gerçeği yansıtması ile birlikte, planın akılcı bir senaryo doğrultusunda hazırlanmasını ve bunun yanında kent içindeki çıkarlarından ziyade onun için özveride bulunabilen insanlar ile birlikte plan üzerinde fikir birliğine varılmasını, planın örgütlenme, finans modelleri ile onlara yol gösterici nitelikte olmasını ve hazırlanan tüm bu çalışmaların kâğıt üzerinden hayata aktarılabilmesini gerektirmektedir.

Kaynaklar

Kıtaplar ve Raporlar:

ANTALYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ, NAZIM PLAN BÜRO BAŞKANLIĞI,(2008), Antalya Büyükşehir Belediyesi Bütünü 1/25.000 Ölçekli Nazım İmar Planı Planlama Raporu, Antalya

CERASİ, M.M.(1999), Osmanlı Kenti, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

ÇİMRİN, H.(2007) Bir Zamanlar Antalya, Tarih, Gözlem ve Anılar, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası, Antalya, cilt 1

GÜÇLÜ, M. (1997) 20.y.y.’ın İlk Yarısında Antalya Şehri 1908-1950

ŞEHİR PLANCILARI ODASI, (2005), Tarihi Kent Merkezlerinde Yenileme: Beklentiler, Sorunlar, Uygulamalar, İstanbul

TANYELİ, U.(1987) Anadolu Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci 11 - 15. Yüzyıllar, İstanbul.

Tarihi Kentler Birliği, Tarihi ve Kültürel Mirası Koruma Proje ve Uygulamalarını Özendirme Yarışması Antalya Büyükşehir Belediyesi Sunumu, (2008), Antalya

Ulusal Danışma Kurulu Toplantı Raporu, 2006, Antalya

UTTA Planlama, Projelendirme ve Danışmanlık LTD. ŞTİ, (1995) Antalya Ana Kenti Yapısal Planı 1/25000 Raporu

YILMAZ, L. (2002) Antalya. Bir Ortaçağ Türk Şehrinin Mimarlık Mirası ve Şehir Dokusunun Gelişimi (16. Yüzyılın Sonuna Kadar), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Tezler:

GÜL, M. (2008) Tarihi Kent Merkezlerinde Kentsel Dönüşüm Uygulamaları: “Antalya Örneği” ,Antalya

SÜER, A. (2006) The analysis of Historical / Cultural Pattern Development and Conservation Plans of Antalya Kaleiçi.,İzmir

SÜZEN, S. (1998) Kentsel Sit Alanlarında Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Yönelik 18.Madde Uygulaması; Antalya Haşimişcan Mahallesi Örneği, Ankara

TER,ÖZKAN,Ü. (2002) Konya Kenti Açık ve Yeşil Alan Varlığı İçinde Tarihi Kent Merkezinin Kentsel Tasarımı Üzerine Bir Araştırma, Ankara.

Makaleler:

AKTÜRE, S. (1975) , 17. Yüzyıl Başından 18. Yüzyıl Ortasına Kadarki Dönemde Anadolu Osmanlı Şehrinde Şehrsel Yapının Değişme Süreci, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Dergisi cilt:1, sayı:1

DOĞAN, İ. (2002) Korumacılığın Geleneksel Kent Kültüründen Çıkarması Gereken Dersler, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, cilt:35, sayı:1-2.

ERDOĞAN, E. (2006) Çevre ve Kent Estetiği, ZKÜ Bartın Orman Fakültesi Dergisi, cilt:8, sayı:9.

GÜL, M. (2006) Planlama Dergisi, TMMOB Şehir Plancıları Odası, Ankara

Derleme Kitaplar içinde yer alan makaleler:

ARMAĞAN, L. (2003) XVI. Yüzyıl'da Antalya, (der) Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu.

İnternet Kaynakları:

<http://www.kaleicimuzesi.com/tr/>

http://www.serfed.com/content_files/dergi/15/15.pdf

www.picasaweb.google.com/amatorressam/Resim_yapiyorum_com

www.mimdap.org